

آب، نعمتی که هدر می رود...

چه کنیم تا منابع آب کشور هرز نرود و از این ماده حیاتی بهترین بهره برداری صورت گیرد؟

متأسفانه تاکنون وضع بدین منوال نبوده است. با وجود آن که استفاده از روش های آبیاری و منابع آب موجود در این کشور سابقه ای چند صد ساله دارد، ولی احداث سد های بزرگ ذخیره ای و ایجاد شبکه های تنظیم شده انتقال آب در سطوح یکپارچه و گسترده، به زمانی کمتر از نیم قرن پیش برمی گردد.

علیرغم تلاش های انجام شده در سال های گذشته، در اغلب پروژه های بزرگ آبیاری موجود در بخش کشاورزی، راندمان ما در حدود ۳۱/۵ درصد را نشان می دهد.

برای بالا بردن این راندمان و استفاده بهینه از آب در جهت افزایش توان بالقوه کشاورزی و توفیق در تأمین مواد غذایی و حیاتی مورد نیاز، باید از دو بُعد به مسأله پرداخت: اول، جلوگیری از هدر رفتن آب، و دوم تلاش و برنامه ریزی و اقدامات اجرایی برای استفاده صحیح از آب و توزیع متناسب و کارآمد آن در مزارع و مناطق کشاورزی.

راه علمی و اصولی موجود برای افزایش بازده آبیاری و دستیابی به این اهداف، استفاده از سیستم های آبیاری تحت فشار (بارانی و قطره ای) است. زیرا با این سیستم ها و کنترل جریان آب در داخل لوله، در هر زمان و هر مکان فقط آب مورد نیاز، محصول وارد محل مورد نظر می گردد و بدین ترتیب از هرز رفتن و هدر شدن آب، جلوگیری می شود.

از زمانی که این روش وارد کشور ما شده ۲۵ سال می گذرد، ولی در این مدت متأسفانه به دلایل مختلف، از مجموع اراضی آبی کشور، فقط حدود ۲ درصد آن تحت پوشش آبیاری بارانی و قطره ای قرار گرفته، که این رقم برآستی ناچیز است.

صاحب نظران می گویند: تأسف آور اینکه

● طی ۲۵ سال گذشته که از روش های آبیاری بارانی و قطره ای استفاده می کنیم فقط حدود ۲ درصد از اراضی کشور تحت پوشش این سیستم است و ۸۰ درصد دیگر، هنوز به روش سنتی و قدیمی آبیاری می شود...

وجعلنا من الماء کل شیء حی:

همه چیز را به آب زنده گردانیدم.

(آیه ۲۹ - سوره مبارکه انبیا)

آب، این نعمت بزرگ الهی، در کشور ما هدر می رود. با توجه به رشد جمعیت جهان و افزایش روند مصرف آب، بشر امروز آینده نگران کنده ای از لحاظ تأمین آب برای تهیه مواد غذایی مورد نیاز، در پیش دارد. ولی این نگرانی در بعضی نقاط جهان، بیشتر است که کشور ما ایران نیز یکی از همین نقاط به شمار می رود.

کشور ایران، از لحاظ اقلیمی، جزء مناطق خشک و نیمه خشک طبقه بندی شده است میزان بارندگی (نزولات) در این نقطه از جهان در مقایسه با معدل بارندگی جهانی، تا حد چشمگیری پایین تر است. لذا، ما هم امروز با مسأله کمبود و محدودیت آب روبرو هستیم و این محدودیت در آینده برای ما شدیدتر و مسأله سازتر خواهد بود. از این رو، ما بیش از بسیاری نقاط و ممالک دیگر، ناگزیر به استفاده صحیح تر و دقیق تری از اصول علمی و فنی، جهت بهره برداری بهینه از آب در کشاورزی خود هستیم.

● فقط نیم قرن سابقه...

اما آیا چنین کرده ایم و چنین می کنیم؟

صرف نظر از مشکلات و مسائل موجود در شبکه انتقال آب، رکن اساسی کار، یعنی توزیع آب در مزرعه، در بیش از ۸۰ درصد اراضی کشور به روش سنتی و در حد بسیار ابتدائی انجام گرفته و در بسیاری از موارد، عملیات زیربنایی در بخش کشاورزی، متناسب با شرایط فنی، اقتصادی و اجتماعی صورت نگرفته است.

● اهمیت آب را نمی دانیم!...

کارشناسان می گویند: متأسفانه در برنامه ریزیها، برای آن که از منابع آب موجود به نحو صحیح استفاده شود، نه سیاست گذاری دقیقی صورت گرفته و نه ضابطه ای در کار است که افراد را مجبور کند تا برای آب، این منبع حیات و نعمت بزرگ الهی، اهمیت لازم را قائل شوند. به طوری که هم اکنون در استفاده از آب، در واقع نوعی غارتگری صورت می گیرد و همین آب محدودی هم که داریم، چنان بی حساب به کار گرفته می شود که برآستی اوضاع خطرناک و نگران کننده بی راقم می زند.

به گفته کارشناسان و صاحب نظران: در حال حاضر حداقل ۲۰ درصد از اراضی آبی تحت پوشش، یا به عبارتی بیش از ۲ میلیون هکتار زمین، پتانسیل کافی برای استفاده از روش های آبیاری تحت فشار (بارانی و قطره ای) را دارند. که باید هرچه سریع تر، آنها را از روش های سنتی خارج کرد. چنانچه با یک برنامه ریزی منظم و منسجم بتوانیم به این رقم برسیم، سالانه معادل یک میلیارد متر مکعب آب صرفه جویی خواهد شد. این صرفه جویی، هم موجب تعادلی در منابع آب زیرزمین می گردد و هم با این رقم، معادل یکصد هزار هکتار به اراضی آبی کشور اضافه خواهد شد.

کارشناسان می گویند: ذکر این رقم و توجه به اهمیت آن، لزوم یک برنامه ریزی دقیق را در جهت اجرای صحیح کار مطرح می کند، که خود مستلزم تشکیلاتی مناسب و فعال است. و به همین منظور بوده که معاونت امور زیربنایی وزارت کشاورزی، به عنوان متولی اصلی آب و خاک، در جهت اهداف مزبور در اداره کل توسعه سیستم های آبیاری تحت فشار را در تشکیلات جدید خود پیش بینی کرده، که مورد تأیید مراجع تصمیم گیرنده نیز قرار گرفته است.

● محدودیت ها و کمبودها، بیشتر می شود...

گفتنی است که از آغاز برنامه پنج ساله اول، اجرای روش های آبیاری نوین و خروج از

● استفاده از روش‌های آبیاری و منابع آب در ایران تاریخ چندصدساله دارد، ولی احداث سدهای بزرگ ذخیره‌یابی و ایجاد شبکه‌های تنظیم شده انتقال آب در سطوح یکپارچه و گسترده فقط کمتر از نیم قرن سابقه دارد!

● طرحی برای رهایی از تنگنا...

آنچه در حال حاضر، نقش حیاتی و اساسی دارد، در وهله اول صرفه‌جویی در مصرف آب، و در وهله بعد بهینه‌سازی تولید و افزایش محصول در واحد سطح، ایجاد زمینه‌های مناسب به منظور استفاده از ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی، صرفه‌جویی در نیروی انسانی، یکپارچه کردن اراضی و جلوگیری از تخریب اراضی است.

برای دستیابی به این اهداف، طرحی به نام «طرح سیستم‌های آبیاری تحت فشار» تهیه و پیشنهاد شده که شامل سه پروژه به شرح زیر است:

- ۱ - پروژه توسعه سیستم‌های آبیاری تحت فشار
 - ۲ - پروژه تهیه و تأمین لوازم و تجهیزات مورد نیاز سیستم‌های آبیاری تحت فشار
 - ۳ - پروژه تجهیز کارخانه‌های تولیدکننده لوازم آبیاری تحت فشار و ایجاد این نوع صنایع.
- نکته مهم در این میان، آنکه برای توفیق در راه اجرای این سیستم‌ها، بیش و پیش از هر چیز، حمایت‌های مالی دولت مورد نیاز است. چه، اگر انواع بخشودگی‌ها و معافیت‌ها، انواع تسهیلات بانکی و تخصیص انواع اعتبارات ریالی و ارزی بدون تأخیر در پرداخت‌ها، توأم با آموزش‌های کشاورزان و بالا بردن آمادگی‌های فرهنگی و اجتماعی آنان و گسترش فعالیت‌های ترویجی در اشاعه این سیستم‌ها، وجود نداشته باشد، نباید انتظار داشت که هیچگونه فعالیتی به ثمر برسد، و اصلاً نباید انتظار داشت که هیچ فعالیتی در این زمینه‌ها بتواند صورت گیرد. □

دیگر باقی خواهد ماند.

همینجا باید گفت که متأسفانه در بخش آبیاری، استفاده از ابزار مکانیزه - برخلاف استفاده از ماشین‌آلات و تجهیزات مکانیکی کشاورزی همچون تراکتور و کمباین و... - روند بسیار کندتری را دنبال کرده است. طوری که براساس اطلاعات موجود، در حال حاضر از حدود ۵ میلیون هکتار اراضی فاریاب کشور تنها یک پنجم آن به روش‌های نسبتاً مدرن آبیاری می‌شود.

● آبیاری بی‌رویه، اراضی را تخریب کرده...

تحولاتی که در وضعیت منابع آبی کشور، بخصوص منابع آبهای زیرزمینی به وجود آمده، گویای این واقعیت است که در اکثر مناطق کشور، هر ساله مقدار زیادی نزول سطح سفره مشاهده می‌شود و در بسیاری مناطق، تنها موجودی آب تحت‌الارض یعنی آب فسیلی مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین بر اثر برداشت بی‌رویه آب از منابع زیرزمینی، با افزایش تعداد حفر چاههای غیرمجاز و عدم رعایت اصول صحیح آبیاری، بسیاری از اراضی کشاورزی با کم‌آبی مواجه شده و یا اراضی بر اثر آبیاری بی‌رویه، تخریب و زهدار گردیده‌اند.

به منظور جلوگیری از این روند مخرب و تأکید در جهت حفظ منابع آب و خاک کشور، کارشناسان و متخصصان امر، راه‌حل‌ها و طرح‌هایی را پیش‌بینی و تدوین کرده‌اند که می‌تواند موجب رهایی از نگرانی‌ها و مشکلات موجود و آینده باشد.

محدوده آبیاری سنتی، مورد تأکید قرار داشته است. ولی مشکلات همه‌جانبه، از نظر تأمین لوازم و تجهیزات، عدم ثبات قیمت‌ها و مهمتر از همه عدم آشنایی کشاورزان به این روش و کمبود نیروی انسانی متخصص برای آموزش دادن به کشاورزان، باعث شده است که در طول برنامه اول، انتظاری که در این جهت می‌رفت، برآورده نشود. لیکن در حال حاضر، و در آستانه برنامه دوم، کشاورزان به دلیل بالا رفتن آگاهی‌شان مزایای این سیستم‌ها را بیش از پیش دریافته‌اند. لذا آمادگی لازم جهت اجرای سیستم‌های مزبور توسط آنها فراهم گردیده است. بخصوص که هر روزه به علت افت سفره‌های زیرزمینی و عدم دسترسی به منابع آب کافی، محدودیت در این زمینه بیشتر و تنگناهای حاصله سخت‌تر می‌شود.

● ۲۰ سال زمان لازم داریم!...

باید دانست که در حال حاضر، از مجموع حدود ۵ میلیون هکتار از اراضی آبی کشور، اولویت اجرای سیستم‌های آبیاری تحت فشار، برای حدود یک میلیون هکتار از اراضی، صراحتاً مشخص شده است. رقم یک میلیون هکتار حدود ۲۰ درصد از کل اراضی آبی کشور را تشکیل می‌دهد که با خوشبینانه‌ترین تصور، به حدود ۲۰ سال زمان جهت اجراء نیاز دارد. و این تازه در شرایطی است که هر ساله، به طور متوسط ۵۰ هزار هکتار از اراضی کشور، تحت پوشش سیستم‌های آبیاری تحت فشار قرار داده شود. و با این وجود، فعالیت جهت زیر بخش‌های دیگر امور زیربنایی از قبیل عملیات تجهیز و نوسازی و یکپارچه‌سازی اراضی در حد ۴ میلیون هکتار

